

NASTANAK I RAZVOJ STRANAČKOG SISTEMA U REPUBLICI TURSKOJ

Prof. dr. Amir Karić

Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli

Mr. Bilal Jahić

SAŽETAK

U radu su obrađene temeljne činjenice o nastanku i razvoju višestranačja u Republici Turskoj. Namjera je bila da se pokaže kako su turska država i društvo postepeno napredovali u pravcu demokratizacije političkih odnosa, uprkos tome što je vojni establišment izveo nekoliko vojnih udaratomom druge polovine 20. stoljeća.

Višestruka restauracija parlamentarizma i višestranačja, kao i njegova vitalnost, predstavljaju specifičnu karakteristiku koja distingvira turski politički sistem u odnosu na druge sisteme.

Ključne riječi: stranački sistem, političke stranke, Republika Turska, izbori.

UVOD

Stranački sistem Republike Turske obilježen je „usponima i padovima“ kao rijetko koji drugi. Od osnivanja Republike 1923. godine do danas, prošao je faze jednostranačja, dvostranačja i višestranačja. U međuvremenu, višestruko je suspendiran uslijed vojnih udara,¹ a potom ponovo uspješno restauriran.

Razdoblje jednostranačja snažno je obilježeno činjenicom da je Republikanska narodna stranka (*Cumhuriyet Halk Partisi*) bila jedan od najvažnijih nosilaca društvenih promjena koje je dizajnirao njen osnivač Mustafa Kemal koji su sve do danas ostale poznate po njegovom imenu, tzv. Kemalizam.

Eksperimenti sa osnivanjem opozicionog parlamentarnog bloka već 1924. godine i opozicione političke stranke 1930. godine, bili su neuspješni. Realna alternativa Republikanskoj narodnoj stranci se pojavila tek 1946. godine, nastankom Demokratke stranke u januaru 1946. godine od kada nastupa razdoblje dvostranačja.

Poslije vojnog udara izvedenog 27. maja 1960. godine, raspušteni su Vlada i Parlament, a nedugo zatim formirana je Ustavotvorna skupština koja je potom donijela novi Ustav.² Već 1961. godine na iz-

-
- 1 Posljednji pokušaj vojnog udarabio je u noći između 15. i 16. jula 2016. godine u kojem su sudjelovale grupe oficira kopnenih, vazdušnih i pomorskih jedinica. Ranije su vojni udari provedeni 1960., 1971., 1980. i 1997. godine. Svaki put vojska je vraćala vlast, pod određenim uslovima, civilnoj vladi koja je formirana na osnovu rezultata višestranačkih izbora. Jedan od mogućih razloga zašto se vojska tako ponašala, vjerovatno leži u činjenici da je Mustafa Kemal Atatürk, od izbora za predsjednika Republike, snažno naglašavao potrebu odvajanja vojne službe od civilne vlasti. On je odbijao da kao predsjednik Republike, nosi vojnu uniformu, na taj način pokazujući svoj stav o položaju vojske u odnosu na vođstvo države, odnosno pokazujući opredjeljenje da političko vođstvo mora biti civilnog karaktera.
  - 2 Koliko su pučisti držali do postignuća vojnog udara, govori i činjenica da je dan izvršenja udara, 27. maj bio proglašen državnim praznikom, a kao njegov simbol bio je postavljen na istanbulskom Taksim spomenik u obliku bajoneta u vijencu od hrastova lista. Nekoliko godina poslije spomenik je uklonjen, a praznik je ukinut. Također, treba naglasiti da je Komitet nacionalnog jedinstva, u kratkom vremenu poslije vojnog udara, prinudno penzionisao 35000 oficira, među njima i 200 generala i admirala. Vidi: Mango, A. (2004) *The Turks Today*, John Murray (Publishers), London, 58-59

borima se pored Republikanske narodne stranke pojavljuju i Stranka pravde (*Adalet Partisi*) i Nova turska stranka (*Yeni Türkiye Partisi*), što predstavlja ulazak u fazu višestranačja.

Tokom ovog razdoblja od pedeset godina, na izborima za Parlament senatjecalno više političkih stranaka koje su ostvarivale različite izborni rezultat. Uslijed vojnih udara, neke od njih su zabranjene, ali su se vraćale u politički život sa novim imenima.

1. STRANAČKI SISTEM OD NASTANKA REPUBLIKE DO 1960. GODINE

Po okončanju Prvog svjetskog rata, a potom i Rata za nezavisnost (1919.-1923.), najjača politička snaga u Turskoj bili su nacionalisti na čelu sa Mustafom Kemalom, herojem Rata za nezavisnost i turske nacije općenito. U cilju nastavka borbe za ostvarenje svojih političkih uvjerenja, Mustafa Kemal je u aprilu 1923. godine osnovao Narodnu stranku. S obzirom da je Turska 1923. godine proglašena republikom, stranci je dodat prefiks „republikanska“, a onapod imenom Republikanska narodna stranka (*Cumhuriyet Halk Partisi*) djeluje sve do danas.³

Nedugo poslije proglašavanja Republike, u Velikoj narodnoj skupštini formirana je opoziciona parlamentarna grupa, koju su osnovali članovi koji se nisu u cijelosti slagali sa idejama Mustafe Kemala. Potom je 1924. godine uslijedilo osnivanje političke stranke pod nazivom Progresivna republikanska stranka (*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*). Ovu stranku su predvodili bivši oficiri turske armije, Kazim Karabekir, Ali Fuad Džebesoj (Ali Fuat Cebesoy) i Reuf Orbaj (Rauf Orbay). Prema nekim autorima, Mustafa Kemal je dao saglasnost za taj postupak,⁴ dok drugi smatraju da je to bilo mimo njegove volje.⁵ Kakogod, vijek njenog postojanja bio je kratak. Već je u februaru 1925. godine Premijer Ismet Inonuzatražio od Velike turske nacionalne skupštine zabranu

---

3 Kasaba R. (2008.) *Cambridge History of Turkey, Volume 4*, Cambridge University Press, Cambridge, 226-229.

4 Mango, A. (2004.) *The Turks Today*, 26

5 Muharemi, A. (2014.) *Turska: uvod u povijest, unutarnju i vanjsku politiku*, Dobra knjiga, Sarajevo, 137-138

stranke. Ovaj zahtjev je odbijen uz obrazloženje da nije bio dovoljno zakonski utemeljen. Međutim, u martu iste godine Skupština je usvojila zakon pod nazivom „Održavanje reda i zakona“ („*Takrir-i Sükun Kanunu*“). Ubrzo je zabranjen rad svim organizacijama, udruženjima i medijima koji nisu podržavali reforme koje je Vlada provodila. Tako je u junu 1925. godine zabranjena i Progresivna republikanska stranka. Uslijedilo je razdoblje radikalnih reformi koje je Mustafa Kemal beskompromisno provodio sa posebnim ovlaštenjima koja je tražio od Velike narodne skupštine i koja su mu data, uslijed čega je *de facto* došlo do suspenzije Ustava. On je koristio svoju Republikansku narodnu stranku kao jedan od najvažnijih kanala za širenje reformističkih ideja. Međutim, za razliku od drugih autoritarnih i diktatorskih režima 20. stoljeća, državni organisu bili nadređenistraanačkim, tako da Republikanska narodna stranka nije intervenirala u svakodnevne poslove državne administracije.⁶

Do marta 1929. godine, kada je spomenuti zakon ukinut, u mnogome je izmijenjena slika pravnog sistema Republike Turske, a do 1938. godine Mustafa Kemal je uspio inicirati i provesti obimne i dalekosežne reforme koje su iz temelja promijenile državne institucije i strukturu, kao što su izazvale i duboke promjene u turskom društvu u cjelini.⁷ U međuvremenu, položaj Mustafe Kemala se učvrstio do te mjere da je 1930. godine nagovorio svog prijatelja Fethi-bega Okjara (Okyar) da oformi novu političku stranku. Po svemu sudeći, motivi za takav potez bili su pragmatične prirode.

Posljedice svjetske ekonomske krize koja je započela 1929. godine u Sjedinjenim Američkim Državama, a potom se proširila diljem svijeta, odražavale su se i na stanje u Republici Turskoj. Mustafa Kemal je smatrao da bi opoziciona politička stranka mogla poslužiti kao kanal za izražavanje narodnog nezadovoljstva.⁸ Uslijed takvih okolnosti u avgustu 1930. godine osnovana je Slobodarska republikanska stranka (*Serbest Cumhuriyet Partii*). Stranka je odmah postala popularna u narodu i među neistomišljenicima Mustafe Kemala, što istovre-

---

6 Mango, A. (2004.) *The Turks Today*, 26

7 Kramer, H. (2000.) *A Changing Turkey: Challenges to Europe and the United States*, Brookings Institution Press, Washington, 11-12

8 Mango, A. *Ibid.*, 26

meno ukazuje da je popularnost Mustafe Kemala u narodu bila vrlo upitna.⁹Uvidjevši da bi stranka za kratko vrijeme ugrozila reforme i vrijednosti koje je Mustafa Kemal provodio i zastupao, osnivač je odlučio raspustiti stranku.¹⁰Sljedećih deceniju i po, Turska je nastavila sa jednostranačkim sistemom.

Nakon više od dvije decenije neprikosnovene političke vlasti, Republikanska narodna stranka postaje samo jedan od učesnika stranačkog sistema. Proces demokratizacije sistema započinje onog trenutka kada je skupina poslanika Republikanske narodne stranke odlučila istupiti iz stranke. Oni su 7. januara 1946. godine osnovali Demokratsku stranku (*Demokrat Parti*), čime su otvorili proces političke liberalizacije i okončali fazu jednostranačja.¹¹

Od osnivanja Demokratske stranke u januaru 1946. pa do vojnog udara izvršenog 27. maja 1960. godine, u Velikoj narodnoj skupštini apsolutnu dominaciju imale su spomenute dvije stranke, Republikanska i Demokratska stranka. Iako je bilo pokušaja osnivanja drugih stranaka one su snagomove dvijepotpuno marginalizirane.¹²Na općim izborima održanim četiri puta od 1946. do 1957. godine, ove dvije stranke su imale preko 90% podrške glasača, što im je donijelo 98% poslaničkih mjesta u Velikoj narodnoj skupštini (*Büyük Millet Meclisi*). Omjer osvojenih mandata u Skupštini poslije izbora 1946. godine bio je 395:64 u korist Republikanske narodne stranke,¹³ a nakon toga

---

9 Bozarslan, H., *Kemalism, westernization and anti-liberalism*, u: Kieser, Hans-L., (ed.) (2006.) *Turkey Beyond Nationalism: Towards Post-Nationalist Identities*, I. B. Taurus & Co. Ltd., London-New York, 32

10 Muharemi, A. (2014.) *Turska: uvod u povijest, unutarnju i vanjsku politiku*, Dobra knjiga, Sarajevo, 138

11 Sayari, S. (2002.) *Politics, Parties and Elections in Turkey*, Lynne Rienner Publishers Inc., Colorado-London, 10

12 Ubrzo poslije osnivanja Demokratske stranke, jedan broj nezadovoljnih njenih članova sa naglašenijim nacionalističkim idejama, istupili su i osnovali Narodnu stranku (*Millet Partisi*). Vidi: Mango, A., *Ibid.*, 43

13 Pragmatični predsjednik Republike Turske Ismet Inonu priredio je večeru za Dželala Bajera, izabranog predsjednika Demokratske stranke, na dan osnivanja Demokratske stranke, 7. januara 1946. godine. Istovremeno je dao da se izbori održe odmah u julu 1946. godine kako Demokratska stranka ne bi imala dovoljno vremena za razvijanje stranačke infrastrukture i vođenje kampanje. Kao rezultat takve taktike bila je ubjedljiva pobjeda Republikanaca. Vidi: Mango, A., *Ibid.*, 42-43

na tri izbora ubjedljivu pobjedu je ostvarila Demokratska stranka sa 408:69 (1950.), 490:30 (1954.) i 424:178 (1957.) osvojenih mandata. Druge stranke i nezavisni kandidati uzimali su potpuno zanemariv broj mandata. Zbog političkog utjecaja i rezultata postignutih na izborima, razdoblje između 1946. i 1960. godine, može se nazvati fazom dvostranačkog sistema.

Brojni su historijski, kulturni i institucionalni faktori koji su omogućili nastanak i očuvanje dvostranačja, kao prijelazne faze u razvoju stranačkog sistema. Jedan od najznačajnijih faktora je historijski, obzirom da trend političkog dualizma pronalazimo i u samim začecima stranačkih formacija nastalih u Osmanskom carstvu. I tada su postojale dvije grupe političkih rivala koji su predstavljali interese i aspiracije takozvanog političkog „centra“ i „periferije“, čiji je cilj bio politička vlast. Ova tradicionalna borba između centra i periferije, naslijeđena od Osmanskog carstva, pokazala se kao veoma značajna za oblikovanje stranačkog sistema koji je bio sastavni dio tranzicije ka demokratiji u Republici Turskoj.¹⁴

Među bitnim faktorima ističe se i institucionalna struktura Republike Turske. Jednostavan izborni sistem koji su institucije Republike Turske instalirale, a koji je podrazumijevao višečlane distrikte, bio je dodatna prednost za dvije najjače političke stranke. Naročito je pogodovao onoj stranci koja bi završila kao pobjednica izbora. Ovakav izborni sistem je očito išao na štetu manjim strankama i u konačnici pogodovao jačanju dvostranačkog sistema, a smanjenju mogućnosti razvoja političke fragmentacije.¹⁵

Nakon što je Demokratska stranka preuzela vlastna općim izborima 1950. godine, uslijedio je period međustranačkih tenzija čiji je intenzitet vremenom jačao. Konflikti nisu bili ideološke prirode, obzirom da su obje stranke bile bliske političkom centru. Razlike među ovim strankama ogledale su se u načinu prakticanja i implementacije demokratskih postulata na turski politički sistem. Demokratska stranka, ohrabrena izbornim pobjedama, umjesto saradnje, kompromisa i dogovora, izabrala je otvorenu konfrontaciju i sukob sa politič-

---

14 Sayari, S., *Ibid.*, 11

15 Sayari, S., *Ibid.*, 12

kom opozicijom. Republikanska narodna stranka je nastojala na svaki način umanjiti značaj i legitimitet vladajuće stranke, organizirala je masovne proteste u cilju stjecanja javne podrške. Predsjednik Vlade Adnan Menderes reagirao je tako što je na demonstrante poslao vojsku, želeći time pokazati da je vojska pod kontrolom civilne vlasti, neovisno o simbiozi „državotvorne“ Republikanske narodne stranke i turske vojske, pri tome prijeteci da bi mogao zabraniti Republikansku narodnu stranku. Predsjednik Republikanaca Ismet Inonu (*İnönü*), nesumnjivo sa najvećim utjecajem na generale, uslijed takvog razvoja događaja, pozvao je vojsku „da spasi demokratiju“, na što je vojska reagirala 27. maja 1960. godine vojnim udarom i preuzimanjem vlasti.¹⁶

2. STRANKE I STRANAČKI SISTEM U PERIODU OD 1961. DO 1981. GODINE

Nakon pada režima uslijed vojnog udara 1960. godine, turski stranački sistem ulazi u novu fazu razvoja. Pred kraj godine formirana je Ustavotvorna skupština bez članova Demokratske stranke kojoj je zabranjen rad, a 9. jula 1961. godine na referendumu je izglasan novi Ustav Republike Turske. Na izborima održanim u oktobru iste godine nastupilo je nekoliko političkih stranaka. Prije svih Republikanska narodna stranka, pod čijim je nadzorom dizajniran novi Ustav, zatim nasljednice Demokratske stranke, Stranka pravde (*Adalet Partisi*) i Nova turska stranka (*Yeni Türkiye Partisi*), te Republikanska seljačka narodna stranka (*Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi*). Republikanska stranka je osvojila najviše mandata, ali nedovoljno da samostalno formira Vladu. Stranka pravde i Nova turska stranka, kada se zbroje njihovi mandati, osvojile su 238, odnosno većinu.¹⁷ Vladu je formirala Republikanska narodna stranka u koaliciji sa Novom turskom strankom.¹⁸ Od tada nastaje razdoblje stranačke fragmentacije i koalicionih vlada, što je bila posljedica uvođenja proporcionalnog izbornog sistema, umjesto dotadašnjeg većinskog.

---

16 Muharemi, A., *Ibid.*, 160

17 Muharemi, A., *Ibid.*, 162

18 Mango, A., *Ibid.*, 60

Stranka pravde koja je bila druga po snazi nakon izbora 1961. godine, u sljedećim godinama privukla je većinu birača bivše Demokratske stranke. Na čelu sa Sulejmanom Demirelom, ova stranka je uspjela ostvariti parlamentarnu većinu na izborima 1965. godine osvojivši 52,9% glasova, odnosno 240 od ukupno 450 mandata, te na izborima 1969. godine, osvojivši 46,5% glasova, odnosno 256 od ukupno 450 mandata. S obzirom da je Stranka pravde dobila većinu poslaničkih mandata u Velikoj narodnoj skupštini, to je na stanovit način značilo kratkotrajni povratak sistema dominacije ove stranke jednako kao što je tu dominaciju ostvarivala Demokratska stranka. Međutim, već 1971. godine premijer Demirel bio je prisiljen od strane vojske, uslijed vojnog udara, odstupiti sa svoje pozicije,¹⁹ a Republikanska narodna stranka ponovo ostvaruje vodeću poziciju na političkoj sceni.

Iako je kroz cijeli ovaj period funkcionisanja stranačkog sistema u Turskoj očito prisutna borba za vlast između samo dvije političke opcije, očito je da je dvostranački sistem značajno oslabio u odnosu na prethodni period. Na izborima održanim između 1961. i 1977. godine, ukupan broj glasova koje su ostvarile dvije najjače stranke spao je na 73% glasova. Međutim, s obzirom na raspodjelu poslaničkih mandata, to je i dalje značilo da su te dvije stranke kontrolisale oko 80% ukupnih poslaničkih mandata. Trend povećanja izborne snage manjih stranaka bio je očigledan, osim na izborima 1977. godine. Tada su kombinovani glasovi Republikanske narodne stranke i Stranke pravde, registrovali značajan porast.²⁰

Tokom ovog perioda, Republika Turska se prvi put susrela sa koalicionim vladama i to u periodima od 1961. do 1965. godine i od 1974. do 1978. godine. Koalicije koje su formirale vlast tokom 1970.-ih godina, najčešće su uključivale dvije do četiri stranke. One su uglavnom formirane od strane najjačih stranaka lijevog centra (Republikanska narodna stranka) i desnog centra (Stranka pravde) i one su predstavljale osnovu dvije alternativne koalicije. Prelazak sa većinskog na proporcionalni izborni sistem, prije izbora 1961. godine, udario je temelje stranačkoj fragmentaciji i razvoju turske stranačke politike. To je omogućilo brojnim manjim strankama da dobiju svoje predstavnike u turskoj skupštini.

---

19 Muharemi, A., *Ibid.*, 162

20 Sayari, *Ibid.*, 12-13

U ovom razdoblju je formirano još nekoliko političkih stranaka kao što su Turska radnička stranka (*Türkiye İřçi Partisi*), desničarska-Stranka nacionalističkog pokreta (*Milliyetçi Hareket Partisi*), Stranka nacionalnog poretka (*Milli Nizam Partisi*) i njena nasljednica Stranka nacionalnog spasa (*Milli Selamet Partisi*), alevijska Stranka jedinstva (*Birlik Partisi*), itd., samo su neke od stranaka koje su dokaz širenja ideološkog spektra političkih stranaka tokom ovog razdoblja. Neke od ovih stranaka odigrale su veoma važnu ulogu u razvoju stranačkog sistema Republike Turske s obzirom na to da su nerijetko činile dio koalicione vlade.

Pored tendencije nastajanja novih stranaka, tokom 1960.-ih i 1970.-ih godina, bila je izražena i ideološka polarizacija između stranaka lijevoga i stranaka desnoga političkoga spektra. Ovome je doprinijelo usvajanje nešto liberalnijeg Ustava 1961. godine, što je na kraju omogućilo ulazak radikalnih ljevičarskih i ultranacionalističkih desničarskih elemenata u Veliku narodnu skupštinu. Dvije najjače političke stranke nisu ostale imune na te procese. Republikanska narodna stranka svoju politiku počela je bazirati na retorici koja je snažno bila orijentirana prema radnicima, konstantno kritikujući sve desničarske ideologije, pokrete i stranke. Ovakva politika svrstala ju je u red ljevičarskih stranaka. Stranka pravde, kao žestoki protivnik ljevičarskih ideologija, dodatno je skrenula u desno.

Ogroman izazov političkom sistemu općenito, a funkcioniranju stranačkog sistema posebno, predstavlja visok stepen fragmentacije i polarizacije. To se upravo dešavalo krajem 1970.-ih godina. Istovremeno, država je tonula u sve dublju ekonomsku i političku krizu, a nerijetko su se pojavljivale i radikalne i militantne antisistemske snage. Nemoćnost ili nespremnost dvije najjače stranke, Republikanske narodne stranke i Stranke pravde, da obuzdajute pojave, bila je kritični faktor intenziviranja krize u državi. Umjesto postizanja kompromisa i dogovora, najjače stranke su „srljale“ ka novoj i još dubljoj polarizaciji. Terorizam i političko nasilje koje je Republiku Tursku potresalo krajem 1970.-ih godina, bili su svojevrsan signalVojsci da ponovo stupi na scenu, što je ona i uradila preuzevši vlast u septembru 1980. godine.²¹

---

21 Sayari, S., *Ibid.*, 14-15

3. STRANAČKI SISTEM IZMEĐU 1983. I 1991. GODINE

Od vojnog udara 1980. godine pa do parlamentarnih izbora održanih u novembru 1983. godine, vlast je obnašala vojna hunta. Od tri vojna prevrata, ovaj je bio najznačajniji s obzirom da je imao najveći utjecaj na stranački sistem. Naime, po okončanju vojnog puča 1960. godine, vojna vlast je zabranila rad jednoj od dvijenajjače političke stranke, dok su ostale, nakon kratkog vremena, dobile dozvolu da ponovo nastave sa svojim političkim aktivnostima. Ovo su, uz donošenje novog ustava iz 1961. godine, najznačajnije tekovine vojne vlasti s početka 1960.-ih godina. Naredni vojni udar iz 1971. godine, imao je već nešto slabiji utjecaj na politički sistem Republike Turske. Tada je Ustavni sud zabranio rad Turskoj radničkoj stranci i Stranci nacionalnog pokreta.

Vojna vlast se po okončanju vojnog udara 1980. godine upustila u rješavanje krupnijih političkih pitanja. Obrazovano je Vijeće nacionalne sigurnosti, vojno tijelo koje je preuzelo kontrolu vlasti u Turskoj. Godinu dana nakon vojnog udara, Vijeće nacionalne sigurnosti donijelo je odluku o zabrani rada svih političkih stranaka. Ove mjere imale su za cilj isključivanje iz političkog života svih političkih stranaka i njihovih lidera koje je vojska smatrala odgovornim za krizu u kojoj se država našla kasnih 1970.-ih godina. Željeli su uspostaviti stabilnost koja bi se zasnivala na novim strankama. Te nove stranke nisusmjele imati kontinuitet radasa onima prije 1980. godine.²² Osnovni cilj ovakve politike bio je u potpunosti isključiti iz rada sve radikalne ljevičarske, nacionalističke i islamske partije.²³

Ovakve mjere dovele su do toga da su na parlamentarnim izborima 1983. godine učestvovala samo tri novoformirane stranke koje su dobile saglasnost vojske. Izbori i kompletan izborni sistem tih godina, bio je u rukama vojnih rukovodilaca.

Plan je bio da na ovim izborima pobjedu ostvari novoformirana Nacionalistička demokratska stranka (*Milliyetçi Demokrasi Partisi*)

---

22 Yavuz, H. (2003.) *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, Oxford-New York, 69-70

23 Lovatt, D. (2001.) *Turkey since 1970: Politics, Economics and Society*, Palgrave Publishers Ltd., London, 91-102

na čijem čelu je bio Turgut Sunalp, jedan od umirovljenih generala. U opoziciju bi prema planovima vojske išla Narodna stranka, čiji je lider bio jedan od turskih birokrata, Nedžad Kalp (*Necdet Calp*). Više nacionalne sigurnosti dozvolilo je i novoformiranoj Domovinskoj stranci učestće na izborima pod pretpostavkom da ona ne uživa dovoljnu podršku, te da neće imati snagu narušiti političke planove koje je vojska imala. Izborni rezultati pokazali su da je vojska napravila velike greške u procjeni izbornih rezultata jer je Domovinska stranka na čelu sa Turgutom Ozalom (*Özal*) ostvarila veliku izbornu pobjedu sa 45,1% glasova i 52% poslaničkih mjesta u Velikoj turskoj nacionalnoj skupštini.

Sljedeći izbori, koji su održani 1987. godine, ponovno su bili dokaz političke dominacije Domovinske stranke, sada sa 36,3% od ukupnog broja glasova. U međuvremenu je izmijenjen izborni zakon tako da su smanjene izborne jedinice. Ovo je omogućilo vodećoj Domovinskoj stranci da uveća svoj broj poslaničkih mjesta, a samim tim i svoj politički utjecaj u Republici Turskoj.

Vojska nije uspjela u provođenju još jednog svog političkog plana, a to je bilo iskorjenjivanje moći i uopšte postojanja i funkcioniranja tradicionalnih političkih stranaka. Iako je tako formalno izgledalo, stranke koje su postojale prije 1980. godine, kao i njihove ideologije, nisu u potpunosti nestale. Ovo je postalo očito onog momenta kada su se te iste stranke ponovno pojavile na političkoj sceni, ovaj put pod novim nazivima. Rukovodstvo bivše Stranke pravde pridružilo se Stranci pravog puta (*Doğru Yol Partisi*), dok je islamska Stranka nacionalnog spasa promijenila svoj naziv u Stranku napretka (*Refah Partisi*). Desničarska Stranka nacionalističkog pokreta (*Milliyetçi Hareket Partisi*) najprije je svoje funkcionisanje nastavila kroz Nacionalnu radničku stranku (*Milliyetçi Çalışma Partisi*), nakon čega je ponovno vratila svoj originalni naziv.²⁴ S druge strane, rukovodstvo Republikanske narodne stranke nije uspjelo u očuvanju jedinstva, s obzirom da su se njihovi čelnici podijelili u dvije rivalske frakcije. Dvije stranke pod nazivima Demokratska ljevičarska stranka (*Demokratik Sol Parti*) i Socijaldemokratska narodna stranka (*Sosyal Demokrat Halkçı Parti*) borile su se za

---

24 Sayari, S., *Ibid.*, 15-16

glasove onih građana koji su svoju podršku davali bivšoj Republikanskoj narodnoj stranci.

Jedna od ključnih mjera koje je vojska željela provesti za vrijeme svoje vladavine tokom 1980.-ih godina, bila je isključenje iz političkog natjecanja svih političara koji su prije vojnog udara u njemu učestvovali.²⁵ Nacionalnim referendumom održanim 1987. godine, građani su odlučili ukinuti ovu sankciju što je omogućilo stranačkim liderima i funkcionerima povratak na političku scenu.

Unatoč činjenici da su određene mjere koje je vojska pokušala implementirati u politički i stranački sistem bile kratkog trajanja, stranački sistem Republike Turske je tokom ovog perioda pretrpio značajne izmjene. Mnoge od njih bile su direktno povezane sa vojnom vladavinom. Naime, intervencija vojske pokazala se kao najznačajniji faktor stranačkoj fragmentaciji. Direktna posljedica ukidanja već postojećih stranaka, bila je nastanak novih stranaka od kojih su neke bile lijevo od centra, dok je dio njih bio bliži desnom centru. Još jedna veoma bitna posljedica vojnog udara iz 1980. godine, bila je nastanak Domovinske stranke (*Anavatan Partisi - ANAP*), koja je vremenom postala najjača politička stranka. Ona je prekinula dominaciju dvostranačkog sistema u kojem su dominirale (1950. do 1960. godine) Republikanska narodna stranka i Demokratska stranka, dok se u narednom periodu (od 1961. do 1980. godine) umjesto Demokratske stranke pojavljuje Stranka pravde. Njena politička snaga došla je do izražaja kada je ostvarila pobjedu na parlamentarnim izborima 1987. godine. Značaj pobjede je bio još i veći, s obzirom da se zna da su na ovim izborima učestvovala stranke čiji je rad ponovno odobren na referendumu.²⁶

4. STRANAČKI SISTEM TOKOM 1990.-IH GODINA

Izborni rezultati parlamentarnih izbora održanih 1991., 1995. i 1999. godine, nisu donijeli većinsku pobjedu ni jednoj od stranaka, a time ni nastanak većinske vlade. To je omogućilo svim strankama u Velikoj turskoj nacionalnoj skupštini, učešće u koalicionim vladama,

---

25 Muharemi, A., *Ibid.*, 173

26 S. Sayari, *Ibid.*, 16-17.

što je na kraju dovelo do neočekivanih stranačkih saveza. Bez obzira na postojanje glasačkog praga od 10%, pet stranaka je uspjelo ući u parlament na svim izborima održanim 1990.-ih godina.²⁷

Borba za vlast se u ranijem periodu, a ponajviše tokom 1970.-ih godina, uglavnom vodila na relaciji politička ljevica-politička desnica. Tokom 1990.-ih, težište natjecanja i sukoba u izbornoj politici pomjereno je na relaciju između stranaka istih političkih ideologija, što je dovelo do toga da su Domovinska stranka i Stranka pravog puta, podjednako dijelile glasove onih građana koji su okrenuti ka desno orijentiranim strankama. S druge strane, Demokratska ljevičarska stranka je polahko preuzimala primat među strankama lijeve orijentacije. Tokom 1990.-ih godina bio je očit pad popularnosti Republikańske narodne stranke, što je na kraju rezultiralo njihovim izbornim porazom na parlamentarnim izborima 1999. godine, kada nisu uspjeli ostvariti dovoljan broj glasova neophodan za ulazak u Veliku tursku nacionalnu skupštinu.

Izborni sistem ovog perioda obilježio je ogroman pad popularnosti centralno orijentisanih stranaka, o čemu najbolje govore izborni rezultati. Naime, na parlamentarnim izborima održanim 1991. godine, dvije najveće centralno-lijeve i centralno-desne stranke, ostvarile su zajedno 82,7% od ukupnih glasova. Taj procenat je na izborima 1999. godine znatno pao i tada je iznosio 56,1% od ukupnih glasova. Ovome je najviše doprinijela nemogućnost tih stranaka da se efikasno izbore sa ekonomskim i socijalnim problemima koje je tih godina izazvala inflacija.

Stranka napretka je doživjela najveći procvat popularnosti tokom 1990.-ih godina, čemu svjedoče i izborni rezultati iz ovog perioda. Međutim, odlukom Ustavnog suda Republike Turske 1998. godine, ovoj partiji je zabranjen dalji rad. Njen nasljednik, Stranka vrline (*Fazilet Partisi*) nije uspjela ostvariti isti uspjeh na parlamentarnim izborima 1999. godine, dobivši 15,4% glasova i time završivši na trećem mjestu po osvojenom broju poslaničkih mjesta u turskoj skupštini. Kao i njejoj prethodnici i Stranci vrline je zabranjen rad odlukom Ustavnog suda iz 2001. godine. Nasljednice ove stranke otišle su u dva pravca.

---

27 S. Sayari, *Ibid.*, 191.

Prva od njih bila je Stranka blagostanja (*Saadet Partisi*), a druga Stranka pravde i razvoja (*Adalet ve Kalkınma Partisi*) koju je osnovao aktualni predsjednik Turske Redžep Tajip Erdogan. Bez obzira na rezultate parlamentarnih izbora 1999. godine, islamske stranke su dobro prošle na lokalnim izborima održanim iste godine, održavši kontrolu nad mnogim gradovima, uključujući i Istanbul i Ankaru.

Bitno obilježje stranačkog sistema tokom 1990.-ih, bila je njegova velika fragmentiranost. Druga njegova bitna karakteristika bila je izrazita polarizacija. Polarizacija je bila u mnogome drugačija od one kakva je postojala 20 godina ranije, a koja je bila oličenje borbe između političke ljevice i političke desnice. Polarizacija 1990.-ih godina zasnivala se na rastućoj političkoj borbi između sekularista i konzervativaca. Partnerstva i koalicije stranaka 1970.-ih godina su uglavnom sklapanje između stranaka koje su pripadale istoj političkoj orijentaciji, bilo da je to politička ljevica ili desnica. Međutim, dvadeset godina poslije, trend koaliranja stranaka iste političke orijentacije se u mnogome promijenio, čemu svjedoče neke od najdugotrajnijih koalicija nastalih u ovom periodu, a koje su se zasnivale na savezu stranaka različitih političkih doktrina, ali koje su na okupu držali neki drugi zajednički ciljevi.

Po okončanju perioda hladnog rata, polarizacija političkih ideologija desnice i ljevice imala je tendenciju opadanja. Žarište borbe za političku prevlast ovog perioda bilo je između političara koji su nastojali sačuvati kemalizam i njegove tekovine i onih političara koji su željeli povećati ulogu tradicionalnih vrijednosti u turskom društvu. Odras ovakve situacije bio je stav Stranke blagostanja, koja je kao pobjednica izbora 1995. godine mogla birati s kim formirati koaliciju. Ona je jasno stavila do znanja da sekularističke²⁸ stranke nisu prva opcija s kojima bi oni željeli koalirati. Jedini izuzetak bila je Demokratska stranka koja je 1996. ušla u koalicionu vladu predvođenu Strankom blagostanja.

---

28 Potrebno je skrenuti pažnju na razliku između sekularizma kao sistema odvojenosti države i religije i njihove obostrane autonomije s jedne strane, te sekularizma kao antireligiozne ideologije, s druge strane. U tom smislu atribucija stranke kao sekularističke podrazumijeva da ona nastupa sa pozicija sekularističke ideologije.

Osim očiglednog porasta moći konzervativnih stranaka, period 1990.-ih je označio i kraj perioda političke dominacije centralno-desnih stranaka. Od samog početka demokratskog stranačkog sistema u Republici Turskoj, ove stranke su konstantno učestvovala u svim vladama i u njima igrale veoma bitnu ulogu. U osam od jedanaest parlamentarnih izbora održanih između 1950. i 1991. godine, stranke bliske centralnoj desnici (Demokratska stranka, Stranka pravde, Domovinska stranka, Stranka pravog puta) bile su pobjednice. Rezultati izbora iz 1995. godine, dokaz su kraja dominacije ovih stranaka.²⁹

5. STRANAČKI SISTEM POSLIJE 2000. GODINE: NASTANAK STRANKE PRAVDE I RAZVOJA

Prva stranka koja je dobila značajnu podršku na izborima, a zastupala je i tradicionalne vrijednosti turskog naroda, bila je Stranka blagostanja i to na parlamentarnim izborima 1995. godine. Zbog njihove politike udaljavanja od Evropske unije i NATO-a izblžavanja sa Iranom, Sirijom i Libijom, Vijeće nacionalne sigurnosti Republike Turske je 1997. zabranilo njen rad. Skupštinski poslanici ove stranke su se morali priključiti Stranci vrline. Međutim, rad ove stranke nije bio dugovječan. Već 2001. godine, pod optužbom da je centar antisekularističkih aktivnosti, Ustavni sudje zabranio njen rad.

Nekoliko reformista Stranke blagostanja na čelu sa Redžepom Tajipom Erdoganom, osnovali su Stranku pravde i razvoja i odmah se pokušali distancirati od politike i ideologije svoje prethodne stranke. Definirali su se „konzervativnim demokratama“ čija se politika zasnivala na snažnom potenciranju razvoja demokratije i ljudskih prava, članstva u Evropskoj uniji, te su napustili korištenje anti-zapadnog diskursa na kome se zasnivala politika njihovih prethodnih stranaka. Ovaj pojam „konzervativni demokrati“, po njihovom je mišljenju manje ideološki i stoga konstantno odbijaju da ih se oslovljava sa „islamskim demokratama“, kako se često može čuti od evropskih zvaničnika.

Lideri Stranke pravde i razvoja su naučili bitne lekcije na greškama svojih prethodnika. Shvatili su da političke stranke u Republici

---

29 Sayari, S., *Ibid.*, 17-22.

Turskoj ne mogu uspješno funkcionirati ukoliko se ne drže sekularističkih principa uspostavljenih turskim ustavnim odredbama. Još jedan od zaključaka bio je da im Zapad i Evropska unija mogu biti dovoljno moćan saveznik uz čiju pomoć bi mogli smanjiti utjecaj vojske, što bi im postalo garant opstanka i nesmetanog funkcioniranja.

Stranka pravde i razvoja nije homogena stranka i unutar nje funkcionira najmanje pet različitih frakcija. Najveći broj članova pripada onoj frakciji koja se identificira sa članovima islamske grupacije „Nacionalni napredni pokret“. Ona je nastala nakon vojnog prevrata 1960. godine, a u nju se svrstavaju i svi ključni političari ove stranke, uključujući i Erdogana. Druga najveća frakcija ove stranke sastoji se od ključnih ljudi i rukovodilaca bivših centralno-desničarskih stranaka, Stranke pravog puta i Domovinske stranke. Preostale tri frakcije pripadaju onim stranačkim aktivistima koji su se tokom 1980.-ih i 1990.-ih godina priključili Stranci blagostanja, a poslije prešli u Stranku pravde i razvoja zbog njenih nešto liberalnijih stavova i pogleda na politiku. Konzervativna demokratija, koja se smatra nekom vrstom ideološkog pravca ove stranke, nije primijenjena dosljedno u odnosu na njenu zvaničnu definiciju. Naime, ona povezuje moderne tekovine i tradiciju i smatra da je moguće doći do određenog pomirenja između ove dvije krajnosti.³⁰

Republika Turska je po svom sekularizmu dugo bila poznata kao izuzetak među islamskim državama. Sekularizam je bio princip koji su u državno uređenje Republike Turske unijeli kemalisti i postojao je od samog njenog osnivanja 1923. godine. Vremenom se u političkom životu pojavljuju sve jače tendencije slabljenja sekularizma i vraćanja ka islamskim korijenima te države. Međutim, ni jedna od stranaka koje su imale ovakve ciljeve nije se mogla duže zadržati na vlasti, niti uopće postojati duži niz godina, obzirom da je rad takvih stranaka najčešće zabranjivan odlukama Ustavnog suda. Stranka pravde i razvoja je prva od spomenutih stranaka koja je svoju dominaciju u turskom političkom životu uspjela očuvati.

---

30 Aydin, S., Çakir, R. (2007.) *Political Islam in Turkey*, Brisel, CEPS Working Document No. 265, 1-4

Ostvarivši pobjedu na parlamentarnim izborima održanim 2002. godine, a potom i 2007. godine kada je njihova pobjeda u odnosu na ostale konkurente bila još i veća, ova stranka se izdvojila u političkom životu Republike Turske kao najutjecajnija. Nakon što su ostvarili političku većinu u Velikoj turskoj nacionalnoj skupštini, čelnici Stranke pravde i razvoja su na predsjedničkim izborima 2007. godine željeli izabrati predsjednika iz reda sopstvenih članova. S obzirom da postoje brojna ovlaštenja prilikom imenovanja koja vrši predsjednik, ali i zbog činjenice da je žena predloženog kandidata Stranke pravde i razvoja nosila mahramu, sekularisti su bili izrazito protiv ovakvih tendencija. Ovo je u konačnici izazvalo veliku političku krizu.³¹

Sekularisti su smatrali da će politički balans biti narušen ukoliko Stranka pravde i razvoja dobije poziciju šefa države, obzirom da su već imali većinu u vladi i u parlamentu.

Na parlamentarnim izborima održanim 22. jula 2007. godine, Stranka pravde i razvoja ostvarila je pobjedu koja je u konačnici imala presudnu ulogu prilikom rješavanja ove političke krize. Naime, ova stranka je na parlamentarnim izborima osvojila čak 46,6% glasova, dobivši ogromnu većinu u parlamentu. Već 28. avgusta, Stranka pravde i razvoja je iskoristila svoju parlamentarnu nadmoć i izabrala svog kandidata na dužnost predsjednika Republike Turske.

Još jedna značajna ustavna izmjena koja se nije svidjela sekularistima, a koju su proveli čelnici ove stranke, bila je ukidanje zabrane nošenja mahrame u javnim institucijama. Ova zabrana je bila na snazi nekoliko decenija, a članstvo Stranke pravde i razvoja, smatralo ju je ozbiljnim problemom u pogledu ljudskih sloboda. U februaru 2008. godine, ovaj ustavni amandman je došao na proceduru pred Veliku tursku nacionalnu skupštinu i dobio ogromnu podršku poslanika, 411 od ukupno 550 poslanika. Ovaj ustavni amandman je bio dokaz ogromnog zaokreta u političkom životu Republike Turske. Ovdje je najočiglednije došla do izražaja snaga Stranke pravde i razvoja, ali i nemoć njenih konkurenata, u prvoj liniji turskih sekularista.³²

---

31 Ugur, M., Canefe, N. (2004.) *Turkey and European Integration: Accession Prospects and Issues*, London, New York, Routledge Taylor & Francis Group, 203-205

32 Midgalivotiz, C. (2010.) *Turkey: Politics of Identity and Power*, CRS Report for Kongres, 3-5

Na narednim parlamentarnim izborima održanim 12. juna 2011. godine, Stranka pravde i razvoja osvojila je 50% od ukupnog broja glasova. To je značilo da će neka stranka prvi put u turskoj političkoj historiji, tri puta uzastopno ostvariti najveći broj glasova na parlamentarnim izborima. Iako je dobila ogromnu podršku glasača, to nije bila većina kakvoj su se rukovodioci Stranke pravde i razvoja nadali. Oni su željeli ostvariti podršku koja bi im omogućila provođenje njihovih najvećih političkih projekata od kojih su se izdvajali jačanje ingerencija i ovlaštenja funkcije šefa države kao i donošenje novog ustava što bi značilo konačan kraj uplitanja vojske u javne poslove Republike Turske.

Zvanični rezultati ovih izbora su pokazali da je Stranka pravde i razvoja ostvarila 49,9% od ukupnog broja glasova, što im je u konačnici donijelo 326 poslaničkih mandata. Glavna opoziciona stranka, Republikanska narodna stranka dobila je 26% glasova i 135 poslaničkih mandata. Nešto veći porast glasova ostvarili su nezavisni kandidati sa 5,8% glasova i 36 mandata. Zabilježen je očiti pad podrške nacionalističkim strankama, što je pokazao broj glasova dat Stranci nacionalističkog pokreta. Naime, ona je ostvarila samo 13% glasova i dobila 53 poslanička mjesta u Velikoj turskoj nacionalnoj skupštini.³³

Prvi neposredni predsjednički izbori od nastanka Republike Turske održani su 10. augusta 2014. godine. Još jedna potvrda političke dominacije Stranke pravde i razvoja, bila je pobjeda njihovog kandidata na ovim izborima, bivšeg premijera i jednog od najznačajnijih političara ove partije Redžepa Tajipa Erdogana.³⁴ On je dobio 51,8% glasova, dok je njegov najbliži konkurent Ekmeleddin İhsanoglu (*İhsanoğlu*), kandidat kojeg su podržavale Republikanska narodna partija i Stranka nacionalističke akcije, ostvario 38,4% glasova.³⁵

---

33 Thorp, A. (2011.) *Turkey's 2011 Election and beyond*, 2-3; vidi više na: <http://www.isn.ethz.ch/> (3.5.2015.)

34 Ali Hussein, B. (2014.) *New Turkey: 2014 Presidential Elections and Future Implications*, Al Jazeera Center for Studies, 2

35 Ibid, 3

REZIME

Razvoj stranačkog sistema Republike Turske je prošao kroz faze jednostranačke i dvostranačke dominacije do stranačke fragmentacije, odnosno realnog višestranačja. Dominaciju u političkom životu Republike Turske je jedno vrijeme uživala nacionalistička i sekularistička Republikanska narodna stranka Mustafe Kemala, kao *de facto* jedina politička stranka. Osnivanjem Demokratske stranke, Republikanci su dobili istinskoga konkurenta, te su neko vrijeme morali provesti u opoziciji. Razdoblje dvostranačja završava sa prvim vojnim udarom 1960. godine. Već 1961. godine je došlo do formiranja nekoliko novih stranaka, te je došlo do razvoja istinski pluralnog, višestranačkog sistema. Poslije 2001. godine, kada je posljednji put zabranjen rad neke političke stranke, ustalnom usponu je bila Stranka pravde i razvoja koja u ovom trenutku ima većinsku podršku turskih građana.

LITERATURA

1. Kasaba R. (2008.) *Cambridge History of Turkey, Volume 4*, Cambridge University Press, Cambridge
2. Kieser, Hans-L., (2006.) *Turkey Beyond Nationalism: Towards Post-Nationalist Identities*, I. B. Taurus & Co. Ltd., London - New York
3. Kramer, H. (2000.) *A Changing Turkey: Challenges to Europe and the United States*, Brookings Institution Press, Washington
4. Lovatt, D. (2001.) *Turkey since 1970: Politics, Economics and Society*, Palgrave Publishers Ltd, London
5. Muharemi, A. (2014.) *Turska: uvod u povijest, unutarnju i vanjsku politiku*, Dobra knjiga, Sarajevo
6. Sayari, S. (2002.) *Politics, Parties and Elections in Turkey*, Colorado, Lynne Rienner Publishers Inc., London
7. Ugur, M. & Canefe, N. (2004.) *Turkey and European Integration: Accession Prospects and Issues*, Routledge Taylor & Francis Group, London-New York
8. Yavuz, H. (2003.) *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, Oxford-New York

THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF POLITICAL PARTY SYSTEM IN THE REPUBLIC OF TURKEY

SUMMARY

The paper focuses on the basic facts about the beginning and development of the multi-party system in the Republic of Turkey. The aim was to show how the Turkish state and society gradually progressed towards the democratization of political relationships, despite the fact that the military establishment brought several military coups during the second half of the 20th century.

Furthermore, multiple restoration of parliamentarism and multi-party system, and its vitality represent a specific characteristic that distinguishes Turkish political system in relation to the other systems.

Keywords: party system, political parties, the Republic of Turkey, elections.